

Ričardas Gavelis. TEISYBĖS AKIMIRKSNIS
(1987)

Mokas Mokovičius susipyko su savim. Tatai buvo visai nelauktas, neįmanomas dalykas, iš pradžių niekas kieme tuo netikėjo. Tasai septyniasdešimtmetis vyras buvo be galo tvirtas ir niekad nedvejojantis. Negalėjai nė susapnuot jo abejojančio, juoba visiškai sutrikusio. Jo pečiai buvo tiesutėliai, figūra išlaki, o ant liemens nesusikrovę nė lašo riebalų. Pirmąsyk jį sutikęs, ilgėliau pasiklausęs jo šnekos, galėjai palaikyti jį gerai išmuštruotu atsargos generolu. Jis atrodė lyg iš bronzos nulietas.

Mokas Mokovičius niekad nebuvo nei generolas, nei apskritai kariškis.

Tačiau beveik visi kaimynai pagarbiai jam pakludavo. Jų kiemas buvo savotiškas, tokių Vilniuje reta: ištisas nedidelis kvartalas, iš kraštų apstatytas sunkiais niūrokais keliaaukščiais, o tarp jų – nemenkas plotas, apsaugotas nuo vėjų bei prašalaičių žvilgsnių. Atskiras pasaulėlis su savais gėlynais ir medžiais, takeliais ir suoliukais, sava visuomenės hierarchija, netgi sava mitologija. Čia vyko vidaus karai ir vidaus tragedijos, turinčios prasmę tik šiame kieme. Mokas Mokovičius mėgo skirti ginčinius, taikyti susivaidijusius. Jis mėgo visus mokyti. Galėjo ilgokai postringauti, kaip reikia gyventi, bet nevengė ir paprastų dalykų: kaip sodinti medelius ir prižiūrėti gėles, kaip įrengti sūpuokles ir kaip maitinti kūdikius. Mokė neįkyriai – veikiau išdidžiai, su tvirčiausiu įsitikinimu. Jo veidas atrodydavo kone įkvėptas, tačiau pamokymai būdavo trumpi ir logiški. Pasakęs savo, nueidavo šalin kaip žmogus, pratęs, kad jo paliepimai iškart būtų vykdomi.

Apeidavo kiemą kaip savo valdą, paskui pavaikštinėdavo po gretimas gatves. Nūdieniame Vilniuje atrodė lyg atklydėlis iš visai kitų laikų. Šviesiai pilkas kariško sukirpimo švarkas, idealiai išlygintos angliško tvido kelnės ir baltut balti girgždantys batai. Jie girgždėjo kiekvienas kitoniškai. Eidamas dabitiškai ramsčiavosi grakščia lazdele, o berijiška pensnė, rodė, buvo suaugusi su kumpa erelio nosim. Mokas Mokovičius atrodė lyg egzotiškas paukštis, staiga nutūpęs Vilniaus gatvėje. Žengdavo jis tvirtu žingsniu, elegantiškai užkalbindavo gražesnes moteris, pajuokaudavo su vyrais, jei šie mokėjo vertinti sąmojų. Juodas limuzinas tolydžio atveždavo jam visokiausių gardumynų. Tuomet Mokas Mokovičius būtinai užkviesdavo ką nors į svečius ar išnešdavo lėkštę kokio gardumyno kiemo vaikams. Jis su niekuo nesipyko, o kartais vienišos moterys, vakarėjant nejučia atsidurdavo jo bute ir neišeidavo ligi ryto. Tačiau jis buvo toks mielas, jog kaimynės stengėsi to nepastebėti ir netgi neskleidė apkalbų. Nebent vyrai slapčia pavydžiai atsidusdavo: duokdie, kad mes, jo metų sulaukė...

Ką ir kalbėti – Mokas Mokovičius buvo gyvas vidinės darnos pavyzdys. Gal tik jo veido išraiška tarpais būdavo keista. Yra veidų, kuriuos ženklina neišdildomas mįslingumas. Sakytum toks veidas nėra kuo ypatingas. Bet kažki kodėl atrodo, kad tasai žmogus išvien sprendžia kosminę problemą ar kamuojasi dėl jam vienam težinomos svarbių svarbiausios paslapties. Moko Mokovičiaus veidas tarpais būdavo kaip tik toks. Kartais atrodydavo, kad jo santūrus pamokymai ir prieškarinio Kijevo dabitos manijos tėra graudus apsimetinėjimas, o vyzdžių gilumoje, pačiame dugne, glūdi kruopščiai slepiama širdgėla ir begalinis nežinomų tolių ilgesys. Galbūt kaip tik dėl tos išraiškos žmonės taip norom jo klausydavo, galbūt kaip tik todėl visai netraukė su juo pyktis. Pažvelgus jam į akis rodėsi, kad jis žino kažką, ko tu nežinai ir gal niekad nesužinosi.

Ir šit Mokas Mokovičius susipyko su savim. Tatai atsitiko nelauktai, be jokios regimos priežasties. Niekas jo nenukriaude, neištiko ir jokia nelaimė. Mokas Mokovičius neturėjo artimųjų, kurie būtų galėję jį įskaudinti ar sugniuždyti. Jis tiesiog susipyko su savim. Pradėjo pogarsiai šnekėtis vieniui vienas, atsėdęs ant pajuodusio suoliuko po dviem senais kaštonais. Visai ne taip kaip sukriošėliai ar mažumą kvaištelėje: rodė, senyvas aktorius repetuoja dialogą už abu personažus. Čia ramiau, čia pikčiau ginčijosi su savim, pats klausdavo, pats atsakydavo. Nepakentė, kad jam kas trukdytų. Jei prisiartindavo koks

kaimynas, skubiai pakildavo ir išdidžiai nueidavo šalin. O kartais rymojo prie kiemo vartų ir žiūrėjo kažkur į tolį – tarsi lydėtų išplaukiantį laivą, kuris jau niekad niekad nesugrįš. Praeiviai nejučia irgi pažvelgdavo į tą pusę, tačiau tolumoje išvien stūksojo pavargę Vilniaus namai.

Beveik iškart po tų neregimo laivo palydų Mokas Mokovičius ėmė nesulaikomai senti. Per kokį mėnesį neįtikėtinais sukriošo, nors narsiai grūmėsi su savo negandu. Jis nenorėjo pasiduoti. Rodės, jo viduj tolydžio riejasi du skirtingi žmonės, o jis pats pavirsta čia vienu, čia kitu. Vienas buvo itin jaunytas, dar pilnas galių senis, iš visų jėgų besikabinęs gyvenimo pilnatvės – visiems pažįstamas Mokas Mokovičius. O kitas – sukriošęs senelis, nebegalįs nieko, net prisiminti, koks pats kadaise buvo. Šis net rengdavosi kitaip: nežinia iš kur ištraukė beformį švarką, apsmukusias kelnes ir šiaudinę skrybėlę. Jis slankiojo po kiemą kaip šmėkla, kažką niurzgėdamas panosėje, prie visų kibdamas. Piktai svaidė lazdele į lesančius karvelius ar taikiai slampinėjančius katinus. Sakytum tiedu žmonės itin niršiai kovėsi naktimis, o rytą nugalėtojas rinkdavosi ir aprangą, ir išvaizdą. Tik akys buvo abiejų tos pačios: sklidinios nenumaldomo ilgesio ir negera lemiančios slapties. Rodės, juos kamavo ta pati širdgėla, lygiai graužė ir gildė abudu. Elegantiškasis Mokas Mokovičius liovėsi visus mokęs, sėdėdavo nuošaly ir barbendavo lazdele į grindinį tarsi žmogus, viską praradęs, todėl nebegalįs nieko duoti kitiems. Įkyrusis niurzga ūmai nužvelgdavo pašnekovą tokiomis protingomis ir iškamuotomis akimis, kad tasai nejučia sutrikdavo ir net pajusdavo tam nevalyvam seniokui pagarbą. Niurzga tuo tarpu nuslinkdavo į kiemo kampą, prie atmatų krūvos, rausinėdavo ją lazdele, o paklaustas, ko čia ieško, niauriai atšaudavo: „Gyvenimo prasmės, gerbiamasis, gyvenimo prasmės!“

Tasai sukriošęs senis pamėgo vaikščioti į kavinę gretimam name. Nepatekęs vidun vakarais, narsiai atakuodavo durininkus rytais ir džiaugėsi kiekviena pergale. Graudu būdavo žiūrėti, kaip į salę įslenka senas senas susikūprinęs žmogus, sunkiai klesteli ant minkštasuolio kampe ir išskleidžia prancūzišką laikraštį, visada tą patį prieškarinį „Figaro“ numerį. Pareikalaudavo irgi visad to paties: puodelio arbatos su pienu ir karštų tostų su Strasburgo paštetu. Ešą tik taip jis pusryčiaudavęs Paryžiuje.

Jis niekuomet nebuvo Paryžiuje.

Ilgainiui padavėjos įprato jo nepastebėti. Jo niekas nekalbindavo, niekas neprisėsdavo greta. Keletą minučių laikraštis dar virpčiodavo rankose, o paskui seniokas užsnūdavo, nepatogiai nusvarinęs galvą į šoną, retkarčiais sukmarkdamas.

Elegantiškasis jo antrininkas į kavinę niekuomet neidavo. Tiedu žmonės, besikaunantys Moko Mokovičiaus viduje, netgi atsiliepdavo vienas apie kitą tik trečiuoju asmeniu. „Sumaištis ir tuštybių tuštybė, sumaištis ir tuštybių tuštybė, – vis kartojo elegantiškasis Mokas Mokovičius, – nors, žinoma, senatvė – menkas džiaugsmas“. – „Jis nieko nesuprato, – kitą dieną atsišaukdavo sukriošęs bumbeklis, – jam visiškai nieko neskauda. Jam sielos neskauda. Jis nieko nieko nesuprato“. Bambeklis tuoj įsikarščiuodavo, imdavo painioti žodžius, kažką burbuliuoti. Mindžiojo kiemo gėles, susimąstęs netyčia partrenkdavo kokį lakstantį vaiką. Ne viena kaimynė buvo beužrinkanti, bet vos tik pamatydavo jo akis, visas pyktis atslūgdavo. Tos akys, matyt, norėjo prišaukti aną, kadaise be žodžių išlydėtą laivą, kuris, deja, niekuomet nebesugrįš.

Gamta pamaži dirbo savo darbą. Anksčiau slaptoje nakties, dvikovoje dažniau laimėdavo pasitempęs, dabitiškasis Mokas Mokovičius. Dabar mažne kas rytą kieme pasirodydavo senasai sukumpėlis ir nusliūkindavo į kavinę reikalauti Strasburgo pašteto. Juodasis automobilis su gėrybėmis vis rečiau pasirodydavo kieme, jo šaukdavosi vien elegantiškasis, o antrasis Mokas Mokovičius sykį išvarė atvažiavusį limuziną lazda, išvarė kaip šunį, piktai barbendamas į priekinį stiklą.

Juodu siejo tik viena – neblėstantis potraukis prie moterų. Tačiau kiemo gyvenašlės, dar prieš kokius metus vogčia užsukdavusios į Moko Mokovičiaus butą, dabar atšlydavo

net jam pažėrus rafinuočiausią sąmojų ir komplimentų. Jos gerai atsiminė, kad anas niurzga senis – tas pats Mokas Mokovičius – ir negalėjo nė įsivaizduoti, kad turėjo kitados su juo ką bendra. Antrasis Mokas Mokovičius asistavo moterims visiškai kitaip. Šalia kiemo vartų, prie didelės parduotuvės, buvo įrengtas lauko prekystalis. Ant jo tarpais atsirasdavo įvairiausių retenybų. Bemat išsirikiuodavo triukšminga, šurmuliuojanti eilė. Ji vilnydavo, dalijosi į frakcijas, trikdė kiemo ramybę. Vien Moku Mokovičiui ji teikdavo palaimą. Pasikvėpinęs ir netgi kiek atsitiesęs, jis nuslinkdavo prie eilės ir ilgai rinkdavosi gražiausią moterį. Itin galantiškai paklausdavo jos, ko ir kiek pirkti ji pageidaujanti. Paskui, išsitraukęs visagalį savo pensininko pažymėjimą, nupirkdavo visa ko be eilės ir įteikdavo išrinktajai. Gan greit jis jau turėjo ištįsą gražuolių haremą, tiesa, platonišką, tačiau jam pakako ir tokio. Išrinktosios užsukdavo į kiemą, ieškodamos Moko Mokovičiaus. Vien joms jis nelauktai prabildavo išmintingai ir liūdnei, kerėdamas savo daugialypėmis akimis. „Juk be galo svarbu žinoti, – sakydavo, – ką nugyvenai – gyvenimą ar... Dabar aš atsiteisiu, – liūdnei linguodavo galva, – už viską atsiteisiu, nes visa kas esti pasveriamą ir atseikėjama. O dieve, koks aš buvau aklas, koks aklas!“ Gražuolės mirksėdavo didelėmis akimis ir supratingai linkčiodavo, o Mokas užsimerkdavo ir deklamuodavo:

*Ir kaip paikai jis išminties paklausė,
Kai toji apgavikė šnabždėjo jam į ausį:
„Palauk rytojaus – laiko dar turi“.*

Deja, parduotuvės haremo istorija baigėsi tragiškai. Veteranų firma irgi be eilės pirko moterims prekystalio retenybes – tačiau už deramą atlygį. Firma kentė ilgai. Bet pagaliau nusprendė pamokyti neprašytą konkurentą. Dėl meilės visais laikais buvo kenčiama, bet Moka Mokovičių tas įvykis galutinai pakirto. „Juk ne skausmas svarbiausia, – vis kartojo jis, – svarbiausia – pažeminimas. Juk ne konkretus faktas svarbiausia, svarbiausia – idėja“. Veltui jį guodė auksaplaukės ir juodaplaukės gražuolės, veltui dar ilgai lankėsi kieme, didelėmis akimis ieškodamos Moko Mokovičiaus. Vos prie lauko prekystalio atsirasdavo pirmosios dėžės su gundomais užrašais, jis prasmėgdavo skradžiai, jo niekas nebegalėdavo rasti.

Elegantiškasis dabita su juodmedžio lazdele po to įvykio mirė. Dingo kariško sukirpimo švarkas ir balti girgždantys batai. Berijišką pensnė pakeitė apvalūs akinukai įskilusiu stiklu. Visiškai nugalėjęs, kieme liko sukumpęs, drūta lazda besiramstantis senis, slankiojās pasieniais, visiems įkyrintis, visus erzinantis. Mokas Mokovičius beveik visai liovėsi skustis. Jo įdubę skruostai su ilgais baltais šeriais atrodė kraupiai. Tik akys vis vien neužgeso. Jose netgi atsirado naujų kibirkštėlių Tarsi griebęsis šiaudo, jis ėmė iš visų šaipytis. Jo sąmojai buvo kandūs ir piktoki, tačiau visada taiklūs. Jis netgi pasišovė rašyti aforizmų knygą. Bet smarkiausiai visiems grasino pasakysiąs visą teisybę. „Jūs nežinot, ką tai reiškia, – atkakliai kartodavo. – Aš pasakysiu visą visą teisybę, šitą ką aš padarysiu. Viską, ką per gyvenimą ištylėjau. Man tik reikia šį tą patikslinti.“ Jis kartojo tatau žmonėms ir balandžiams, o ypač katėms. Šios, prisiminusios dailiosios lazdelės smūgius, sprukdavo sukeldamos sarkastišką Moko Mokovičiaus šypseną: matot, pabūgot teisybės!

Jis nukamavo visą kiemą: užuot mokęs, ėmė kiekvieno prašyti patarimo. Jo klausimų ištekliai buvo neišsenkami. „Man juk nerūpi šiaip nugyventi gyvenimą, – nepaprastai rimtai sakydavo, – man svarbu esminę problemą išspręsti. Suprast, ką dariau ir kodėl. Dieve dieve, kad kas žinotų, ką aš esu daręs! Jūs su manim nešnekėtumėt“. Jo šiaipjau nedrebančios rankos po tokių žodžių sutirtėdavo ir imdavo mėšlungiškai grabalioti orą, tartum norėtų kažką nustumti į šalį, nuo kažko pikto atsiginti. Kaimynai girdėdavo, kaip jis kukčioja naktimis. Turbūt jo didžioji paslaptis, visi klausimai be atsakymų patamsiuose ištrūkdavo į laisvę ir sklandydavo apie jį, skaudžiai gildė, nedavė ramybės. O rytą jis

atsisėsdavo ant suoloelio ir žvelgdavo į visus maldaujančiomis akimis. Mokas Mokovičius užduodavo keisčiausius klausimus. Tačiau juose nebuvo paprastos smalsos ar vaikiško naivumo. Begal klausinėdamas, jis rezgė keistą tinklą, norėjo sugauti jam vienam težinomą žuvį. Tie klausimai tik atrodė esą padriki, juose slypėjo pamėkliška sistema. Ištisas valandas aiškindavosi su visais iš eilės, ką šie veikę tokių ir tokių metų tą ir tą dieną. Niekas neprisimindavo, o Mokas Mokovičius mąsliai linguodavo galva: „Visi pamiršo tą dieną, visi. Blogai, labai blogai“. Oriai apeidavo parduotuves, nuodugnai ištirdavo kainas, o tada pusdienį margindavo lapus kabalistiniais skaičiavimais, daugindamas rublius iš metrų ir dalindamas iš dienų. Savaitę klausinėjo kiemo vaikų, kuo jie norėtų būti užaugę. Staiga užspeitė kieme gyvenantį filosofijos docentą, kone įsikibo į atlapus: „Jūs mokytas žmogus, atsakykit: kas bus toliau? Na, kas bus toliau?“ Filosofas atsakė seno anekdoto žodžiais: „Šiuo klausimu yra dvi nuomonės: pesimistai sako, kad bus blogiau; optimistai sako, kad blogiau jau nebebus“. Tarsi to telaukęs, Mokas Mokovičius ėmė remti prie sienos kiekvieną sutiktąjį, nuožmiai reikalaudamas išpasakoti savo sapnus. Jam ypač patiko, jei kas sapnuodavo realias istorijas, Jis trindavo rankas ir džiūgavo: „Štai šitaip, štai šitaip! Taip aš ir maniau!“

Palengva kiemo gyventojai apsiprato su naujuoju Moku Mokovičium. Pirmykštis Mokas Mokovičius, egzotiškasis paukštis su pensnė ir lazdele, buvo beveik užmirštas. Rodės, jo niekad ir nebuvo. Visi įprato prie senioko keistybių, bet, geriau įsižiūrėjęs į jo akis, ne vienas krūptelėdavo. Moko Mokovičiaus akys buvo gyvos kaip niekad, dabar jose žaižaravo nesuprantamas įniršis. Bugštesni kaimynai netgi paskelbė, kad jis tuoj išprotės. Bet jis nė nemanė pamesti proto. Tik klausinėjo vis daugiau, vis garsiau, vis painiau. Jo klausimų prisipildė visas kiemas, jie voliojosi žolėje kartu su medžių lapais, atsispindėjo langu stikluose, nuo jų nebeliko kur slėptis.

Ir ūmai Mokas Mokovičius nutilo. Jis tylėjo dieną ir antrą, ir trečią, tylėjo visą savaitę. Sėdėjo ant pamėgto suoliuko, įrėmęs smakrą į sunertas ant lazdos bumbulo rankas, ir ilgesingai žvelgė į praeivius. Šie stengėsi apeiti suoliuką kuo didesniu lanku. Jie bijojo to žvilgsnio, jis dirgino juos, kažki kodėl badė sąžinę ir žeidė savimeilę. Nuo jo svaigo galva, pynėsi mintys, magėjo kažkur lėkti ir kažką kalbėti, atgailauti ar piktintis. Kaimynai apeidavo suoliuką lankstu ir atsidusę pagalvodavo apie tuos gerus ramius laikus, kai Mokas Mokovičius energingai vaikštinėjo po kiemą ir mokė visus, kaip sodinti medelius. Dar sykį atsidusdavo pagalvoję, kad tasai Mokas Mokovičius jau niekad nebegrįš.

Tačiau jie apsiriko. Anų dienų Mekas Mokovičiais pasirodė dar vieną sykį.

Tai atsitiko antrosios tylėjimo savaitės viduryje. Moterys, plepėjusios laiptinėje, neteko žado. Mažiau būtų apstulbusios, jei ant laiptų būtų pasirodęs vaiduoklis. Tatai ir buvo beveik vaiduoklis. Mokas Mokovičius stebuklingai išsitiesė ir netgi išpūtė krūtinę. Jo skruostai buvo glotniai nuskusti ir nė kiek neįdubę. Iš jo sklido jaunatviška jėga, ryžtas ir nesuprantamas įniršis.

Buvo šeštadienis, kiemo gyventojai triūsė, dar labiau dailindami savo mažą ir jaukų pasaulėlį. Kai pasirodė Mokas Mokovičius, visi apmirė. Net karveliai ant palangių liovėsi burkavę. Tai buvo Moko Mokovičiaus triumfo akimirksnis. Jis pasidabino rūbais, kurie prieš pusšimtį metų turbūt buvo dekadentiški. Jam po kaklu pūpsojo didžiausias kaspinas. Jis avėjo kanarėlių spalvos batais – tokių kiemas dar niekad nebuvo regėjęs. Tvirtu žingsniu pasuko į kiemo vidurį, kur vyrai plušėjo kasdami duobę mažam fontanėliui. Sustojo prie pat jų – aukštas, liesas, išlakus, – prabilo garsiai ir tūžmingai. „Dabar aš pasakysiu visą teisybę! Visą visą teisybę. Aš busiu jūsų sąžinė, – kalbėjo jis. – Pasakysiu viską. Aš prisipažinsiu, bet ir kaltinsiu. Tylėti nebegalima. Aš per ilgai tylėjau. Deduška staryj, jemu vsio ravno, – kartojo ir kartojo, – viską pasakysiu, visą teisybę. Klausykit!“

Jis sukniubo tyliai ir grakščiai, net nešūktelėjęs. Susmuko elegantiškai atmetęs į šalį dešinę ranką, susmuko prie pat būsimo fontanėlio duobės, prie apstulbusių vyrų kojų. Net

jo berijiška pensnė nenukrito nuo nosies. Ištįsęs ant žvirgždo, buvo panašus į egzotišką, visai be reikalo pašautą paukštį.

Gavelis, Ričardas. Nubaustieji: Apsakymai. – Vilnius: Vaga, 1987.